

БУХОРО ВОХАСИДА “ЧИМИЛДИК” МАРОСИМИ: АНЬНА ВА ЎЗГАРИШЛАР

*Шамсиева Зилола Аскаровна, Термиз давлат университети
таянч докторантни*

СВАДЕБНЫЙ ОБРЯД “ЧИМИЛДИК” В БУХАРСКОМ ОАЗИСЕ: ТРАДИЦИИ И ПЕРЕМЕНЫ

*Шамсиева Зилола Аскаровна, докторант Термезского
государственного университета*

“CHIMILDIQ” CEREMONY IN BUKHARA QASIS: TRADITIONS AND CHANGES

*Shamsieva Zilola Askarovna, Termez State University, (PhD)
student*

Аннотация: Мақолада Бухоро воҳаси никоҳ тўйи тизимидан мұхим ўрин олган “чимилдик” маросими тарихий-этнографик жиҳатдан ўрганилади. Шунингдек, маросимни ўтказиш тартибининг айрим жиҳатлари республикамизнинг бошқа ҳудудларига, жумладан, Хоразм ва Қашқадарё воҳалари мисолида қиёсий ўрганилган. Бугунги кунда маросим ўтказилиши тартибидаги ўзгаришилар, воҳа ўзбек ва тоҷиклари орасида кенг тарқалган “саломномаҳонлик” варианtlари ҳам мақолада таҳлил этилган.

Калим сўзлар: “чимилдик”, чимилдик дастурхони, “саломнома”, кайвони, белбог, машъала, олов культи, диний эътиқод, анор культи, ранглар билан боғлиқ культлар.

Аннотация: В статье с историко-этнографической точки зрения анализируется обряд «чимилдик», входящий в систему свадебных обрядов Бухарского оазиса. Также некоторые аспекты процедуры проведения обряда сравнивались с другими регионами нашей республики, в том числе с Хорезмским оазисом, Каракалпакским оазисом. Кроме того, в статье научно изучены некоторые изменения в порядке проведения обряда сегодня, «саломнома», исполняемые узбеками и таджиками оазиса во время обряда.

Ключевые слова: обряд, «чимилдик», «саломнома», факел, культ огня, религиозные верования, культы граната, культы, связанные с цветами, стол чимилдик, кайвани, пояс.

Abstract: In the article, the “chimildiq” ceremony, which is part of the system of wedding ceremonies of the Bukhara oasis, is analyzed from a historical and ethnographic point of view. Also, some aspects of the procedure of conducting the ceremony were compared to other regions of our republic, including Khorezm oasis, Kashkadarya oasis. In addition, some changes in the order of conducting the ceremony today, the “salomnomma” performed by the Uzbeks and Tajiks of the oasis during the ceremony are scientifically studied in the article.

Key words: ceremony, “chimildiq”, “salomnomma”, fire cult, religious belief, pomegranate cult, cults related to colors, chimildiq table, kayvani, belt.

<https://orcid.org/0009-0000-8591-6082>

e-mail:

z.shamsiyeva@mail.ru

КИРИШ. Бухоро воҳасида никоҳ тўйи асосий компонентларидан бири – фотиха тўйи келин уйида (бугунги кунда кўпинча тўйхона-ресторанларда) ташкил қилингач, “чимилдик” (тож. “чимилик”) маросими ўтказилади. Келин хонадонида келин ва куёв “чимилдик”га киритилади. Одатда, келин уйига куёвжўралар билан жар солиб куёш ботгач келади. Бироқ бугунги кунда воҳанинг айрим туманларида чимилдик маросими кундузи ҳам ўтказилади. Келин хонадонида аёллар учун мўлжалланган хона бурчагида чимилдик осилади, маросимга тайёргарлик ишлари олиб борилади. Шуни таъкидлаш лозимки, чимилдик маросими республикамизнинг худудларида ҳар хил тартибда ўтказилади. Олиб борилган дала тадқиқотлари жараённида Бухоро ва Самарқанд вилоятларида ушбу маросимнинг ташкил этилишида баъзи ўхшашликлар кўзга ташлансада, Бухоро воҳасига хос анъанавий этник хусусиятлар мавжудлиги ҳам аниқланди.

АДАБИЁТЛАР ТАҲЛИЛИ ВА МЕТОДОЛОГИЯ. Этнологлар томонидан, чимилдик маросими Бухоро воҳаси кесимида алоҳида тадқиқ этилмаган. Элшунос олимлар томонидан маросимнинг ўтказилиши хусусида айрим фикрлар айтиб ўтилган бўлса-да, маросимнинг анъанавий ва замонавий ўтказилиш тартиблари хусусида яхлит тадқиқот мавжуд эмас. Бухоро воҳаси аҳолисининг анъанавий никоҳ тўйи маросимлари баъзи жиҳатлари, хусусан, XX асрда Зарафшон воҳасида ўтказилган тўй маросимлари О.А.Сухарева, Н.А.Кисляков, Н.П.Лобачева Т.Г.Емельяненко каби рус этнографларининг илмий тадқиқотларида баён этилган. Бироқ “чимилдик” маросими ва унинг анъанавий ва замонавий ўтказилиш тартиблари этнографик нуқтаи-назардан ёритилмаган.

Тилшуносларнинг маълумотларига қараганда, “чимилдик” сўзи кўп маъноли сўз бўлиб, аввало, хона бурчагига осиладиган мато маъносида тушунилади. Бундан ташқари, келин ва куёв киритиладиган муқаддас гўшангмаъноси мавжуд. Чимилдик, гўшанг — никоҳ

тўйи куни қизнинг уйидаги куёв кирадиган хонага ва куёвнинг уйидаги келин тушадиган хонанинг бир бурчагига ёки уйнинг тўрига тутиладиган махсус оқ парда ёки гулли чойшаб. Хоразмда эса чимилдик “кўшаяна” деб аталади, “кўшаяна бичар” маросими ҳам ўтказилади (гўшангга ёки чимилдик тикиш маросими) [5-46]. Қашқадарё, Сурхондарё, Самарқанд, Бухоро вилоятларида чимилдик даставвал (куёв келар кечаси) қизнинг отаси уйида тутилиб, келин-куёв киритилган. Куёвнида ҳам келин учун чимилдик тутилади. Баъзи хонадонларда тўйнинг эртаси куни, бошқа жойларда эса маълум муддат ўтгач, чимилдик йигиб, олиб кўйилган. Қадимда анъанага мувофиқ, чимилдик келин онаси томонидан оқ ёки гулли матодан ният қилиб тикилган. Келин биринчи фарзанд кўрганда ундан чақалоқнинг бешигига ёпқич, ёстиқ, кўрпачаларини тикишган[9-532]. Бухоро воҳасида эса битта чимилдик оиласидаги барча фарзандларга ишлатилган, фойдаланиш учун қариндош-уругларга ҳам берилган.

МУҲОКАМА ВА МУНОЗАРА. Бухоро воҳаси аҳолиси никоҳ тўйларида “чимилдик” маросими алоҳида аҳамиятга эга. Воҳада ушбу маросим белгилаб кўйилган тартибда ўтказилади. Қашқадарё воҳаси никоҳ тўйида куёв томонидан чимилдик 3x3 метр ҳажмдаги гулли рангли матодан тикилганлиги, келин тушадиган хона тўрига тутилганлиги, бундан ташқари, чимилдик учун гулли, нақшли сўзаналардан ҳам фойдаланилганлиги, чимилдик тутиш ҳар қандай аёлга ишонилмаганлиги, қатор ирим-сиримларга риоя қилинганлиги ўрганилган[3-68-74].

Воҳада чимилдиқни кўп болали (боласи касал ва нобуд бўлмаган), ували-жували, бир никоҳли, нияти пок икки аёл қоқишиганд. Улардан бири келиннинг, иккинчиси эса куёвнинг яқин қариндошларидан бўлган. Чимилдик илинадиган михни ёшларнинг ҳаёти ширин бўлсин, деб новвот билан қоқишиган. Икки ён томонидаги ортиб қолган ипига эса новвот ва қошиқ, баъзан новвот ва исириқ биргаликда боғлаб кўйилган. Чимилдиқнинг икки четидаги михга келин ва

куёвга кўз тегмасин, сук ва ҳасаддан йироқ бўлсин, деб седана ва исириқ, туз, итнинг жума кунги ахлати ҳамда дуолар битилган туморлар осиб қўйилган[10]. Этнолог А.Ашировнинг таъкидлашича, чимилидик келинни ёвуз кучлар ва ёмон кўзлардан асровчи ўзига хос афсунгарлик воситаси бўлган. Чимилидик айнан шу сабабга кўра келинни рамзий химоя қилиш функциясини бажарган[1-94]. Бугунги кунда чимилидик маросими воҳа ўзбеклари ва тожиклари никоҳ тўйининг асосий, энг муҳим, анъанавий компоненти саналади. Бироқ бугунги кунда Когон тумани Зирабод қишлоғида истиқомат қилувчи эронийларда ушбу маросим ўтказилмайди[11].

О.А.Сухарева ўзининг тадқиқотларида маҳсус никоҳ тўйи маросимларини ўрганмаган бўлса-да, уларнинг айримлари хусусида атрофлича маълумот келтириб ўтади. Хусусан, олма келиннинг тоғаси келиннинг отаси бўлмаган тақдирда ёки келин отаси иштирок этмайдиган маросимларда “падарвакил” (ўзб. “ота томонидан юборилган шахс”) бўлишини, тожиклар орасида “Тоғо жойи ҳаф падара мегирад”, яъни “тоға етти ота ўрнини босади” нақлига риоя килинганини таъкидлайди[6-17]. Эътиборли жиҳати шундаки, бугунги кунда ҳам Бухоро воҳасида ушбу нақлга ҳали-ҳануз амал қилишади. Чимилидик маросимида ҳам қизга розилик изҳор қилинаётганда мабодо унинг отаси бўлмаса, аввало, сўз (яъни рухсат дегани) келиннинг тоғасига берилади. Бундан ташқари, келинни куёв хонадонига жўнатишда ҳам шу қоидага амал қилинади, яъни келиннинг отаси ёки акаси бўлмаса, уларнинг номидан тоға иш тутади[12].

Маросимда отинойи томонидан ўқиладиган “саломнома”лар ҳам ўзбек ва тожик тилида ўқилганини қайд этади. Келин ва куёв чимилидикка отинойи (тож.“оямулло”) раҳнамолигида саломномаҳонлик билан аввал келин, кейин куёв олиб кирилган. Маросимда куйланган саломномаларда куёв таърифи, келин-куёвга аталган орзу-тилаклар ўз аксини топган[13].

Келин ва куёв чимилидикка, яъни муқаддас гўшангага ўнг оёқ билан қадам босиб киришлари

уқтирилади, куёв чимилидикка келиннинг ўнг оёғини ўзининг ўнг оёғи билан босиб киради ва бу удум воҳа ўзбеклари орасида “оёқ босди” (тож.“пой пашкардан”) деб аталади. Келин-куёв чимилидикка киргач, даврадаги барча аёллар ёр-ёр ўқиб, доира садолари остида рақсга тушишади. Шундан сўнг отинойи келин ва куёвга ўтиришга рухсат беради. Сўнгра чимилидик дастурхони билан боғлиқ урф-одатлар бажарилади. Бу одатлар бажарилаётганда, кайвони аёл исириқ (тож.“ҳазориспанд”) тутатиб, “Ҳазорсипандни тутатдим, минг балони узоқлаштирудим”, деб аввал келин ва куёвга, кейин бошқа меҳмонларга тутиб чиқади[14].

Чимилидик ичиди келин ва куёв томонидан бажариладиган расм-руsumларни кайвони (тож.“вакила”) келин-куёвга уқтириб ўтиради. Чимилидик ичиди қуйидаги расм-руsumлар кетма кет бажарилади: куёв келинга дастурхондаги асалдан ялатади, бунда “ҳаётлари асалдек ширин бўлсин” деган мақсад ётади. Сўнгра, келин ва куёв бир-бирига чимилидик дастурхонига қўйилган шоҳкосадаги сутдан ичиради. Воҳа ахолисининг фикрига кўра, сут ҳам оқ рангда бўлганлиги учун фаровон ҳаёт ва баҳтлилик рамзи саналади. Шундан сўнг, дастурхондаги қовурилган чучварадан тановул қилинади ва келин-куёвнинг фарзандлари кўп бўлсин деб ният қилинади. Келин ва куёв қайнатилган тухум пӯчоғини арчишда мусобақалашади, айрим келин-куёвлар бир-бирига ойна орқали қарайди ва ушбу удум ўзбеклар орасида “ойна кўрсатар” деб аталади[15].

Барча расм-руsumлар бажарилгач, кайвони хола келиб, фарзандлари кўпайсин деб ният қилиб, белбоғда ўралган қайнатилган тухумларни келиннинг этагига солади ва бу удум воҳа ўзбеклари орасида “тухум солар” дейилади. Келин эса бу жараёнда ўрнидан туриб, чукурчукур таъзим қиласи. Тадқиқотчи Г.Шербекованинг маълумотларига қараганда, айрим қишлоқларда яна келин-куёв қўлига бола тутқазилади ва бу одат “бача солди” деб аталади. Бунда бола қиз ҳам, ўғил ҳам бўлиши мумкин[8-16]. Ушбу расм-руsumлар бажарилгач, келин, одатда биринчи навбатда онага хурмат маъносида, қайнонасига,

сўнг куёвга чой қуиб, узатади. Энг охирида куёв келинга сирға ёки узук совға қилиб, ўзи тақиб кўяди[16]. Ушбу удумнинг замирида исломий қараш мавжуд деган қараш ҳам мавжуд, яъни ислом динида келинга берилиши лозим бўлган маҳрни бухоролик куёвлар шу пайтда беради, деб ҳисобланади. Бироқ бугунги кунда айрим бой хонадон куёвлари келинга маҳрни алоҳида равишда (қимматбаҳо телефон, уй, тақинчоқ кўринишида) берәётган ҳолатлар ҳам кузатилмоқда.

Воҳа тожикларида чимилдиқ дастурхони “дастурхони таки чимилиқи” деб аталади. Чимилдиқ дастурхони кўриниши бугунги кунда сезиларли даражада ўзгарган. Сабаби, кекса респондентларнинг айтишларига қараганда, анъанавий равишда чимилдиқ дастурхонида нон, оқ қанд, новвот, асал, сут каби маҳсулотлар, бугунги кунда замонавий чимилдиқ дастурхонида қимматбаҳо шоколадлар, турли хилда безалган мевалар, қуруқ мевалар, ҳатто айрим хонадонларда торт пишириги ҳам учрашининг гувоҳи бўлдик. Албатта, ушбу ҳолатлар бир томондан кишининг завқини келтириб, тўйга хос кайфиятни кўтарса, иккинчи томондан ахоли орасида дабдабозлик, исрофгарчиликка олиб келади. Чимилдиқ дастурхони учун ишлатиладиган идиштовоқларни келиннинг онаси ният қилиб олиб кўяди.

Кайвони куёвнинг белидаги белбоғини чимилдиқ дастурхони даги ёнғоқ, новвот, тухум, ширинликлардан тўлдириб, боғлаб, куёв қўлига беради. Сўнgra куёв чимилдиққа юзи билан қараб, орқага қадамлар ташлаб ташқарига чиқади ва қўлидаги тугунчани уни пойлаб турган ўртоқлари қўлига отиб юборади. Тугунли белбоғни қайси куёвжўра тутиб олса, навбатдаги никоҳ тўйи ўшанинг хонадонида бўлади, сингари тушунча ҳалқ орасида кенг тарқалган[17].

НАТИЖАЛАР. Никоҳ тўйи тизимидағи муҳим аҳамиятга эга чимилдиқ маросими воҳанинг барча туманларида ўтказилади. Фақат Шофиркон, Ғиждувон туманлари айрим кишлоқларида, кундузи ўтказилганинг гувоҳи бўлдик[18]. Бухоро шаҳрида эса ушбу маросим

доимий равишда қўёш ботгач, шомдан кейин, юлдузлар чиққач ўтказилади. Келин куёв уйига олиб келинганда ҳам чимилдиқ солинади. Чимилдиқ хонадонларда 3 кундан 7 кунгача осиб қўйилади. Анъанага кўра, келин ва куёв қўшилгандан сўнг, “жой йиғди” маросими ўтказилган ва сўнgra чимилдиқ ийғиширилган[19].

ХУЛОСА. Этнололгар томонидан чимилдиқ маросими Бухоро воҳаси кесимида алоҳида тадқиқ этилмаган. Бухоро воҳаси аҳолиси турмушкида “чимилдиқ” маросимининг ўзига хос локал хусусиятларига эга. Воҳада узоқ вақт ўзбек ва тожикларнинг ёнма-ён яшаб келганлиги боис, ушбу маросимни ташкил этишда икки ҳалқ маросимларидағи ўзаро ўхшашлик, бири иккинчисини тўлдириши сингари жиҳатлар уйғунлашуви намоён бўлди. Чимилдиқ маросимида бугунги кунда ҳам ҳалқ эътиқодий қарашлари билан боғлиқ бир қатор культлар кўзга ташланади.

АДАБИЁТЛАР РЎЙХАТИ:

1. Ashirov A.A. O'zbek xalqining qadimiy e'tiqod va marosimlari . T., 2007.-B.94.
2. Емельяненко.Т.Г. Современная свадьба в Каракуле: традиции и инновации. Этнические традиции в культуре. Санкт-Петербург. 2019.- С.27-28.
3. Кисляков Н.А. Очерки по истории семьи и брака у народов Средней Азии и Казахстана. Ленинград., Наука. 1969.-С.98.
4. Лобачева Н.П. О формировании нового свадебного обряда у народов Узбекистана // СЭ. 1967. № 2. С.15—25. Тот же текст на англ. аз. в: Central Asian review. 1968. V. 15. № 4.
5. Маткаримова Н. Хоразм воҳаси ўзбекларининг никоҳ тўйи маросимлари (XX аср ва мустақиллик даври). Тарих фанларидан фалсафа доктори (PhD). ...дис.-Нукус.2020.-Б.46.
6. Сухарева О.А. Свадебные обряды таджиков города Самарканда и некоторых других районов Средней Азии.//Советская этнография-М.,1940.- С.172-176.
7. Tosheva T.S. XX asrda Qashqadaryo vohasi o'zbeklarining nikoh to'yi marosimlari. Tarix fanlari nomzodi ilmiy darajasini olish uchun yozilgan dissertatsiya. – Toshkent. 2002.-B.68-74.

8. Шербекова Г.Я. Бухоро никоҳ тўйи фольклорининг локал хусусиятлари, жанрий таркиби ва бадиияти. Филология фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD) диссертацияси автореферати.-Тошкент – 2022.-Б.16.
9. Ўзбек тилининг изоҳли лугати. А.Мадвалиев таҳрири остида. Ўзбекистон миллий энциклопедияси Давлат илмий нашриёти.- Тошкент.-С.532.
10. Dala ma'lumotlari. Buxoro shahri Xo'ja Ismat ko'chasi. 2024-yil.
11. Dala ma'lumotlari . Buxoro viloyati Zirabod MFY. 2024-yil.
12. Dala ma'lumotlari. Buxoro shahri, Buxoro tumani, Kogon shahri, Kogon tumani. 2024-yil iyun-iyul oylari.
13. Dala ma'lumotlari. Buxoro shahri Jo'ybor MFY. 2025-yil.
14. Dala ma'lumotlari. Buxoro tumani Arabxonan MFY. 2024-yil.
15. Dala ma'lumotlari. Buxoro shahri Afshormahalla MFY. 2023-2024-yil.
16. Dala ma'lumotlari. Buxoro shahri Tagbandbofon MFY. 2024-yil.
17. Dala ma'lumotlari . Buxoro shahri, Jondor, Shofirkon, G'ijduvon tumanlari.
18. Dala ma'lumotlari. Shofirkon tumani, G'ijduvon tumani. 2023-yil.
19. Dala ma'lumotlari. Buxoro tumani O'tror MFY, Rabotqozi MFY. 2024-yil.

